

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK
UPPSALA

Landsmålsarkivet

1745

Dalarna

Ore sn.

1745

Rudén, And. 1928.

Svar å U.L.M.A:s frögelista (om Nödbisa)
nr 19)

F. bl. 40

L. L.

Sec. S. B.

Ore.

Nödbrod.

Dalarna

Gore sn

A Under hårdår förekommo följande nödbrod:
 barkbro (under de svåraste åren), agubro, dråsobro,
 hackelsbro, mäskebro, hagerbro. Detta kallades
 wändasbro. Bröd af råg och korn kallades dels
 sundasbro, dels masäckbro, dels finbro.
 Endast under hårdår förekom barkbro till män-
 niskoföda allmänt, men dem da fatigur fick nog
 tillgrip barkbro nästa wårt år. Sedan åren 1867
 -70 har ingen i Ore nödgats tillgripa barkbro
 till mat, fastum mängder därätter läft bark,
 får ti få slåtjur a kräkum, a dels äfven får ti få
 torran wid ti wittrem af läpe.

B Tällbarken war den vanligaste, bjärkbark där
 lämpliga björkar funnos. Läptide e då skojen
 safoes som bäst. Bjärkbarkmjöl läptened bro
 rugbro, fastum a kändes tort. af täll mera läptigt
 och hårdtuggu.

Ore.

2.
 E dag sku we sta å läp bark. We gån på summo
 ställä som e fjod. We kunnom ent få nå finära
 läp. D e mytje finer, länger gladtäller da å ent
 e dem kartbarkuger håll så väst högt. We lär um
 få läpa mer än jän dag. Fastum we ent sku å
 så mytje ti brö, så sku we å slätjir å kråkome.
 Furu kallades alltid täll. Tällbark, tällräjs, grofver
 täller. Gladbartjen skull barå fnåsos åf fjäu å fram,
 Kartbartjen skull smickas bort frå innerbartjen.
 Hvarje familj utgjorde ett läplag för sig. Hvar och
 en sökte en tätbevært taltrakt med tallar som
 hade minsta möjliga kvistar och minsta möjliga
 kartbark. Suga proväxta tallar voro lämpliga, de voro
 för kvistiga; det skulle va tallar som värtte i tät be-
 ständ (d. k. slagtäller) på sandhedom. Tallen
 fälldes och kvistades med yxa. ~~Kvistar i fältjen~~ fin-
 go läp åf bartjen. Träd åf 7 å 8 tum diameter på bröst-
 höjd voro tyänligast.

} Ordbr.
löp n.

Landsmålsarkivet Uppsala 1745

A. Rudén. 1928. ORE

DAL.

Frgl. 19

Ordbr. löp-
lag n.Ordbr. i slag-
tall m.

A. Rudén

Ore.

Redskap: barkskutor, af järn ^{måsträskuft} eller krokent, tyärt ^{händla} träj,
 barkknäjsven, djord af någon kaseradom lia. Man
 risted omkring träj får värjer 6 kvarter, skär upp
 järna band längs ätter tällem, tog så skutom å flädd
 af barkflago; en annan tog flago å skräped åpner
 frasa å smicked bort kortbartjen å den som wo
 kortbarkuger. Barkflagur häsjedes upp på plassen.
 Stäger kiler slas ti två på lagomt afstånd från
 werarom stående tällem. På bartjen add paltär-
 ka kördes an heme. Barkflagorna bräcktes i bako-
 rummen, bars så ut på logen å trampades,
 truskades å råjstader och åter tröskades de
 stycken som voro för stora att gå genom ^{råjste} ~~tröskade~~
 slit skulle vara små bitar får ti kun målas.
 På barken blifvit mald var det barkmjöl. Mjöl
 skulle stå i vatten något dygn (läkos) och sedan
 bredas ut på logen och på tärken för att torka
 innan det kunde blandas i degen. And. R.

Ordli:
bark-skotte

bark-knäs

Ordli:
flaga fi

Orc.

4.

Barkmjöl till slätjur bakades icke. Barkmjöl brukades förnämligast till bröd. Barkbrö bruked brotas sund ti mjälte (= mjältesull) som mat. Barkmjöl ~~läjkarvöt som gronmjöl~~ ^{av} ~~(säd)~~ kördes i lingonsigt (= bäremos) ti gröt, som äts. Bäremos å parur wa också jän maträtt. I deg, kvarsaf skulle bakas bullar, skulle jäst blandas. Af subart barkmjöl bakades ej, någon smula gronmjöl, af bättre eller säurre sort skulle nog blandas i, eller också kottet stampad potatis (med skalen på) måste uti drukt, då sådan kunde fås. Warå smätt un mat hema å kripper wo hungunger äto de tällsträjt un lädiga inna an add wurte för träjaketug. Andra nödbröds-ännu an bark voro: dråsonjöl af tröstead orousad såds (hager-, bland-, kor- och rugdråson), hackel-senjöl af sönderhackade sådesax med en del af halmen, malder- eller agonjöl, af allt som blef kvar i sållet, då såden finrensades.

} Ordb.;
mjöl;
bär-mos

Landsm. Upps. 1745
A. Rudén. 1928 ORB

Landsmålsarkivet Uppsala 1745
A. Rudén. 1928. ORB

DAL.

Fgl. 19

Ordb.;
drås-mjöl

Ordb.;
malder-mjöl

afud. R.

Ore.

Stammen blefso alltså: efter den hufvudsakliga beständs-
 delen i degen, dräsobröd, kackelsebröd, agnbröd,
 mästbröd, åfvenså vörtbröd om degen blifvit
 gjord i söto (= vört) i. st. f. vatten. De gamla
 påstå sig ha hört, att, före potatisens tid, kålrötter
 (= rötter) och røfvor brukats i bröd på samma sätt
 som sedermera potatisen. Kålsupa (= soppa) och
 och kålvåling var nog brukligt. Vatovåling af
 sått watr å mjål war allmänt; man fick 3 a 4 ske-
 blar mjålt på en skål sådan våling.

II Nödfoder (isynnerhet um lädijen, då förra tundra-
 rens gröda blifwit uppstild): gran (= bjung), skarman
 topparna af, unga bjärki- och räjnkvistar, unga
 tålbästra med långa årsskott, mossor, som pluc-
 kes på hedon, pärrötter hopräffses på förra kvätens
 pärland, tåggras (= senikrot) å arer rötter å späl-
 ker gräfdes yr å kron.

Brödi
 söta f.

Aud. R.

ore.

Bräckt, söndertröskad tallbark var också ett vau-
 ligt nödfoder, isgummet a småkräkorn - Fette särpad.
 På bark, som under ära skull behöfvos mäst
 läpas på värn under safttiden - Någon annan bark
 än tallbark kom knappast i fråga till mat hvare sig
 åt fätk eller kräk - Råjunn, asper a såldur e salt-
 pynter i skogstraktom jä e ore; barå i hemegom
 fanns den, a fingo en omsorgsfull skötsel får
 ti djå bästa afkastningen då an skull strake
 löf på hostu - Fallöf ansågs förgiftigt ok ratades.
 Råjunn ratades (märkvärdigt nog); då råjunn
 puctades fick råjunnstrifpur sitt kvärr a fugelou -
 Ljung kackades tillsammans med löf och aquar;
 därpa slogs hett vatu ok fick på bta en stuvod;
 då wart a bräckt, braskla; skull det vara
 tuc häster, äfven mjöldam på, och det hetu särpa.
 Hä a djå hästem porpo!

Ordh.
äga f.

Ordh.
kippra f.

jud. R.

Ore.

Hästgödsel (= hästdynda) var en städerätt åt (ca)
 Svejnorn. Halmtak har aldrig förekommit. 7 högsta
 nödfall ^{ka} sändhalmen i alla sängar fått bli kafoder.
 Så fort snjon a gått af på morom um lädiga
 a någo svatågd a byrtå stutje upp, skulde
 kurer åjt a beta, a så fing dem ju tugg gran
 a blåbärskäjs.

Babb Kare a full wale ytomada a slänkega
 o do-jän kura, o går långt otta må² i
 dängler, häcker knappt kumpo, så o kan fö²
 åf se åtä². Ja, o e bra skräje.

} Godt,
 han-där-
 härre

Landsm. Upps. 1745
 A. Rudén. 1928 ORE

Landsmålsarkivet Uppsala 1745
 A. Rudén. 1928. ORE
 DAL.

Frgl. 19

And. Rudén